

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПОЛІТОЛОГІЇ**

**ПОЛІТИКА ТА ПРАВО
В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ:
ПОШУК РІШЕНЬ**

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

...

23 КВІТНЯ 2024

**Київ
Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова
2024**

УДК 32:341.3«364»(082)
П 50

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 8 від 28 березня 2024 року)*

П 50   **ПОЛІТИКА ТА ПРАВО В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОШУК
РІШЕНЬ** : збірник матеріалів Міжнарод. наук. конф. / за заг. ред.
П. В. Горінова ; Навчально-науковий інститут права та політології
УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 23 квітня 2024 р.). – Київ :
Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. – 399 с.

Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень» містить короткий зміст результатів науково-дослідних робіт наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та студентів закладів вищої освіти, наукових установ і організацій. Збірник присвячено аналізу й оцінці політичних і правових аспектів у контексті воєнного стану, з особливим акцентом на українські реалії та міжнародну перспективу. У збірнику широко представлені теми, що стосуються захисту прав людини, правового регулювання під час воєнного стану, ролі національних та міжнародних інституцій у забезпеченні правопорядку та справедливості. Велика увага приділена питанням соціального захисту військовослужбовців та цивільного населення, особливостям правосуддя в умовах воєнного стану. Дослідження в збірнику відзначаються глибоким аналітичним підходом та різноманітністю методологій, що дозволяють оцінити складність та багатовекторність правових і політичних викликів сучасного світу.

Збірник є джерелом для науковців, юристів, політологів, а також для всіх, хто цікавиться глибоким розумінням сучасних правових і політичних реалій. Він сприяє науковому діалогу, обміну знаннями та досвідом між фахівцями різних галузей, що є ключовим для вироблення комплексних підходів до вирішення глобальних викликів сучасності.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів і посилань несуть автори матеріалів.

УДК 32:341.3«364»(082)
DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-MK_NNIPiP_2024

© Автори публікацій, 2024
© ННПіП УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024
© Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024

Підсумовуючи викладене вище, залишається висловити сподівання, що Верховна Рада України все ж таки зможе, дослухавшись до критичних зауважень, прийняти виважене рішення та не розглядатиме законопроект 10041 у запропонованій редакції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.03.2024).
2. Про амністію у 2024 році у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації для участі у захисті суверенітету і державної цілісності України: законопроект реєстр. № 10419 від 19 січня 2024 року. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43557> (дата звернення: 02.03.2024).
3. Про застосування амністії в Україні : Закон України від 01 жовтня 1996 року № 392/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.03.2024).
4. Definition of Aggression: The United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX) dated from December 14th, 1974. URL : <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/739/16/pdf/nr073916.pdf?token=ojuAkWwwActZWmlLvK&fe=true> (дата звернення: 02.03.2024).

УДК 323.2:342.727(477)

Ольга БАБКИНА / Olga BABKINA

*доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ І ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Поняття політичного режиму є ключовим для розуміння політичних процесів і в політичній науці є нічим іншим як сукупністю методів, способів і засобів здійснення влади. Тобто характер політичного режиму відображає реальне співвідношення влади і суспільства в країні, особливості та рівень розвитку громадянського суспільства, політичного плюралізму, груп впливу, реальну картину принципів організації політичного життя та правила гри в політиці.

Саме тому аналіз не стільки формальних політичних інститутів, які прописані в Конституції України та відповідних нормативно-правових актах, скільки політичних практик або способів застосування формальних політичних інститутів є дуже актуальним і плідним з точки зору розуміння реального стану справ у політичному житті суспільства, його руху до демократії. Політичний режим України за 30 років свого існування пройшов декілька стадій, але його характеристика пов'язана з категоріями і гібридності, і гібридного політичного режиму, суттю якого є співіснування демократичних політичних інститутів, що формально діють, зі специфічними політичними процесами життя не за законом, а «за поняттями». Переплетіння цих двох інститутів і становить суть гібридного політичного режиму, який в Україні має ще й кланово-олігархічне забарвлення [1, с. 7].

Проблема такої гібридності є не стільки нормотворчою, а нормозастосувальною. Хоча саме правовий вакуум на етапі інституціоналізації демократії став ще однією з

причин формування гібридного політичного режиму. Після прийняття демократичної за змістом Конституції в 1996 р. не було ухвалено великої кількості законів, які б забезпечували відповідні процедури її функціонування. Йдеться про інститут імпичменту, закони про ВРУ, про КМУ, інститут політичної відповідальності. Склалася ситуація дефіциту інституціоналізації влади, що сприяло корупції, утвердженню преференцій фінансово-промислових груп у всіх сферах життя. Ці процеси поступово стали руйнувати державу через вихолощення її функцій.

Першопричинами такого режиму стали політичні рішення економічного спрямування – монополізація економіки, закріплення фактичної президентської форми правління (за Л. Кучми), захоплення держави олігархією вже на поч. 2000-х роках. Критерієм ефективності політики стала його належність до певної фінансово-промислової групи, натомість професіоналізм, досвід, об'єктивність відійшли на другий план. Отже, політичний режим довоєнної України явно не був демократичним, але не був він і тоталітарним, оскільки очевидним був процес інституціоналізації автономних гілок влади, права, громадянського суспільства.

За останні роки після Майдану гідності 2014 р. вдалося ухвалити велику кількість нормативно-правових актів, які змінили інституційну матрицю України, хоч і повільно, але почали відхід від кланово-олігархічного політичного режиму:

- посилювалися процеси політичної конкуренції завдяки розширенню повноважень парламенту і поверненню до парламентсько-президентської форми правління;

- запровадження е-декларування для народних депутатів, місцевих представницьких органів, державних чиновників, що сприяло боротьбі з політичною корупцією;

- реформа децентралізації стимулювала регіони, посилювала конкуренцію;

- запровадження змішаної системи виборів до парламенту, коли частина депутатів обираються за мажоритарною системою у регіонах, а більша частина – в загальнодержавному багатомандатному окрузі за виборчими списками від політичних партій, що стимулювало оновлення останніх;

- запровадження державного фінансування політичних партій, тобто знижено їх залежність від олігархічно-кланових груп;

- формування антикорупційних органів;

- істотне посилення організацій громадянського суспільства.

Як наслідок, інтегральний індекс демократії істотно покращився – з 4,61 пункт в 2017 р. до 3,39 у 2020 р.

З таким політичним режимом Україна увійшла в драматичний етап своєї історії – етап повномасштабної російської агресії, що розпочалась 24 лютого 2022 р. і не могла не позначитися на політичних процесах. І не тільки тому, що такі зміни передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», тобто такими обмеженнями як: призупинення виборів до всіх органів влади; заборона проведення референдумів, демонстрацій, мітингів; утвердження військових адміністрацій. Зрозуміло, постають питання:

- Як змінюється склад суб'єктів політики?

- Яких визначальних перетворень зазнає політичне поле?

- Як не лише не послабити, а в умовах війни і обмежень продовжити розвивати демократичні інститути України?

У той же час війна переформатувала політичне та інформаційне поле України. Однак зміни в політичній системі України не відмінила, адже продовжують функціонувати всі гілки влади з відповідним розподілом повноважень. ВРУ ухвалила

на 15 % законів більше, ніж у попередній період. Проте рівень довіри до парламенту втратив мінус 19 % у порівнянні з іншими структурами. Прийняття рішень переміщується до інституту президента та ЗСУ, що стали центром прийняття найважливіших воєнно-політичних рішень. Вони повністю репрезентують державу з її нічим не обмеженим правом в умовах тотальної війни мобілізувати все і всіх, всі необхідні ресурси. На перший план висувається постать лідера, який уособлює здатність і рішучість успішно протистояти вторгненню, що взагалі-то є типовим для авторитарних режимів минулого століття (США – Ф. Рузвельт, Велика Британія – В. Черчилль, Франція – Ш. де Голль).

Проведене в Україні влітку минулого року опитування свідчить про високий рівень легітимності діяльності В. Зеленського на посту Президента і Верховного головнокомандувача. Але підпорядковане становище інститутів поза домінуючого симбіозу (Президент – ЗСУ) означає ще й відмову від публічного обговорення сценаріїв можливих дій, пріоритетів у цілях, а критика виключається з правил. Багато демократичних процедур призупинено тотальною війною. Звичайна за нормального стану конкуренція інститутів не виявляє себе в політичній сфері. Централізована влада обмежує можливості регіональних і місцевих органів керувати і впливати. Військово-цивільні адміністрації, що формуються на термін дії воєнного стану, переймають частину функцій і обласних рад, і представницьких установ. Це виклик для демократії, особливо з урахуванням того, що це відбувається на фоні зростання довіри до силових структур.

Криза довіри до парламенту є суміжною із кризою довіри до ключових суб'єктів політичного життя – партійної системи і до партій як політичного інституту загалом, при чому парламентських партій. З початку війни більшість партій не знайшли свого місця в умовах дії нових викликів і зникли з інформаційного поля. Прогнози експертів розходяться: щодо виникнення після війни двох партій – військової і цивільної. Це зростання рівня довіри до ЗСУ, ДСНС, Національної гвардії та волонтерів і громадських організацій, що працюють на дипломатичному фронті, мають серйозні інституційні структури, і 100 % матимуть своє представництво в парламенті, в тому числі внаслідок зміни партійного фінансування, його деолігархізації.

Крім того, справедливо зазначити, що послаблення позицій олігархів, в т. ч. на медіаринку України, створює можливості для політичного представництва поза інтересами ФПГ. Ідея залучення коштів громадськості, неолігархічного бізнесу може бути реалізована. Важко передбачити ризики сьогодні – можлива й ще більше фрагментація політичного поля України. Тобто ми постаємо перед новою реальністю – військових у політиці – як нової її сили. О. Розумний, провідний експерт політико-правових програм Центру Разумкова, прогнозує інший сценарій – намагання політичних партій залучити до своїх лав військових, рівень довіри до яких дуже високий – 95 %. Безумовно можна констатувати зникнення проросійських сил, чимало партій заборонені через колабораціоністську діяльність.

Під час війни дуже складно аналізувати політичні процеси. В той же час вже зараз можна говорити про істотне прискорення процесу націєтворення. Останні дані соціологічних досліджень свідчать, що етап громадянської (політичної) самоідентифікації Україною пройдено. Повномасштабне вторгнення РФ на нашу територію практично завершило процес формування політичної нації та значною мірою нівелювало ті соціально-політичні розмежування, які завжди поглиблювали «кризу ідей» – мовні, релігійні, зовнішні орієнтири тощо [2, с. 21-23].

Українське суспільство трансформувалось у потужний соціальний організм спротиву російській агресії. Основи життєдіяльності такого суспільного організму у стані мобілізації знову нагадують феномен народного зібрання (Майдану) з його повсякденними практиками самоорганізації, солідарної взаємодопомоги, волонтерства, що є переважною моделлю поведінки більшості громадян.

Авторитетний американський дослідник Т. Снайдер, оцінюючи глобальний вимір війни, зауважує: «Ця війна – про утвердження принципів у XXI ст. та про можливості демократії майбутнього» (2022). Вона виявила світоглядні виміри демократії і авторитаризму, і актуалізувала ціннісний фундамент самої демократії. Російсько-українська війна – це конфлікт соціально-політичних смислів, які широко поширюються через кордони. Адже справжня причина російської агресії – не вигадані мілітарні загрози для РФ або утиски російськомовного населення, а саме «м'яка сила» прикладу демократичної трансформації колишньої сусідньої радянської республіки, де, на відміну від путінської РФ, відбуваються конкурентні демократичні вибори, функціонують основні свободи, зокрема слова і зібрань [3].

Які ж ключові завдання повоєнного відновлення України? Ключовим, на погляд багатьох українських вчених, є розвиток інституційно спроможної держави, тобто результативне виконання нею своїх базових функцій. Важливо, не дивлячись на воєнний стан, продовжувати кроки з деолігархізації політичного режиму, які зроблені за останні 8 років. Подолати політичну корупцію, неефективність держави можна лише змінивши правила гри, які б їх унеможливили. Тому розуміння всіх ризиків вимагають відповідних досліджень для вироблення рецептів вирішення тих проблем, які неминуче постають перед державою в умовах війни. Проте, вочевидь, ключовим чинником трансформації політичного режиму України вже сьогодні є саме українське суспільство, в якому формується запит на швидкі реформи та радикальні очікування на політику післявоєнної України без олігархів, корупції та неефективної бюрократії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання : монографія / авт. кол. : Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Р. В. Балабан, С. Г. Брехаря, Л. Л. Кияниця, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко. Київ : ППіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 352 с.

2. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство після 16 місяців війни». Кер. С. Дембіцький. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 40 с. URL : <https://i-soc.com.ua/ua/news/sociologichnij-monitoring-ukrainske-suspilstvo>

3. Snyder T. Ukraine Holds the Future. The War Between Democracy and Nihilism // ForeignAffairs. 2022. September/October.